

sal, otthon készített vizsgamunka elfogadásával. A fiúkkal sokkal nehezebb. Ők más akarnak. Talán a nevelőotthonban nevelkedettek, az egyedülállók könnyebben megtarthatók. Utóbbiak között viszont a lányok labilisabbak. Ezek természetesen csak alkalmi megfigyelések, a következtetés levonásához sokkal több esetre lenne szükség, de az még nem áll rendelkezésünkre.

Mindenesetre bizvást állíthatjuk, hogy az első félév a kritikus idő a romák iskolában maradása terén. Valószínűleg az első munkadarabok értékelése, a vizsgák sikere jelentős megtartó erő. Bátran állíthatjuk, hogy aki közülük az első évet elvégezte, nagy valószínűséggel leteszi a szakmunkásvizgát is. Ennek legfőbb oka, hogy megszereti a választott szakmát, megízleli a siker ízét. A műhely légköre vonzóvá válik számára: az alkotó munkafolyamat végzése az önálló tárgykészítés révén, melynek során sikerül az önbecsülés visszaállítását a szakmai siker alapján. Új értékeket ismer meg, fogad el: az együttműködés a munkában, egymás segítségének élménye, a hiteles emberi példa, a mintakövetés újraépitése, a fegyelem, a függő-

ség, a szabadság, az önállóság újraértelmezése; mind a műhelyben szerzett tapasztalatok útján kerül be életébe. Bekövetkezik az értékek társadalmilag elfogadott értelmezése, elfogadása a gyakorlati cselekvés alapján. És a roma fiatal anélkül, hogy saját kultúráját megtagadná, megismeri a környezetében ható másik kultúrát úgy, mint egy másik nyelvet, és képessé válik tolmácsolni a kettő között.

Ez a folyamat elméleti oktatással vajmi nehezen valósulhat meg. A gimnáziumba járó romák már a „tolmács” szintjén vannak, mert különben nem maradnának meg abban az iskolában. A főiskolára, egyetemre különösképpen érvényes ez a megállapítás. Az autodidakta írók, művészek, de még a muzsikuskigányok is vallják, hogy a beilleszkedés bizonyos szintje szükséges a saját kultúra alkotó óvásához, továbbfejlesztéséhez. Többségük gyakran mesél a keserves útról, amelyet megjár, és amelyet jó lenne minél több roma számára lerövidíteni. Erre szívesen és felkészülten vállalkoznak az Esély iskolák Budapesten és vidéken.

Szirmainé Kövessi Erzsébet

Egy iskolaimage, szürkével

„Sósabbak itt a könnyek
S a fájdalma is mások...”

Ady

Homlokegyenest szembeötlik az iskola, s két oldalát megkerülve tárulkozik ki a kép, a Dzsunbuj, a „város lágy alsó fele” (Churchill után szabadon).

Emeletes és földszintes, előkertes házak. Hozzávetőlegesen 250–300 család él itt, kb. 1500–1700 ember.

Az emeletes épületekben 16–20 család nyert elhelyezést. Lemállott vakolat, törött ablakok, tátongó ablakkeretek, áporodott emberi, állati anyagcsere-végtermék szaga a közös illemhelyű, salétromos, sötét lépcsőházakban. Pedig a lakások komfortosak, 60–80 m² alapterületű-

ek. A földszintes, kertés lakások elhanyagoltak, gazos kertecskék, tákolt kerítések, hevenyészett ajtók, funkciótlaná vált drótok, csövek, kábelek, kikapcsolt, „megerőszkolt” mérőórák.

A nap bármely szakában álldogáló emberek, üldögélő emberek, dülöngélő emberek, unatkozó emberek.

A jelenlegi lakók több mint kétharmada cigány származású, nagycsaládos, ahol nem ritka a hat-hét, sőt ennél is több kiskorú gyermek.

A cigánycsaládok 90%-a létminimum alatt él. Egyre nő a munkanélküli, egyébként munkaképes korú családfenntartók

száma. Alacsony iskolai végzettségük nehezíti, lehetetlenné teszi elhelyezkedésüket, munkavállalásukat, s a családi pótlék, az egyre növekvő számú rokkantsági nyugdíj, GYES, GYET jelenti a biztos jövedelmet. (Az egy főre jutó jövedelem 2–3000 Ft körül van!)

A családok nagy része csonka család, az élettársi-ágyastársi hosszabb-rövidebb kapcsolat a tipikus családalapítási-együttélési forma. A szülők gyereknevelő feladatuk nem látják el, nem partnerek a gyermeknevelésben, többnyire negatív (gyakran deviáns) életvitelükkel lerontják, ellensúlyozzák, megkérdőjelezzik az iskola törekvéseinek hatásosságát, értelmét, célját. A tanulók életkörülményei nem javulnak, halmozottan hátrányos helyzetük stabilizálódik, vagy romlik, jelenleg is hozzávetőlegesen 80–90%-uk él veszélyeztetett, súlyosan veszélyeztetett körülmények között.

A lakótelepen nincs orvos, közművelődési intézmény, szórakozóhely, munkalehetőség, és ez a nincs, szükségyszerűen megteremti ellentétét: van viszont betegség, fertőzésveszély, kulturálatlanság (egészen a félanalfabétizmusig), családi házárdírozás (kétes és nagy tétű kártya- és uzsoraüzelmek), italozás, bűnözés.

Érthető hát, hogy ilyen közegben hiányt pótol, a közélet színtere, az etnikai identitás – nemzethez tartozás – pozitív tudatformálója az iskola.

A szimptóma számokban (1995-ös tanév eleji adatok):

Az iskola tanulói létszáma 100–110 fő között mozog, ami csökkenő tendenciát mutat, ez azonban nem a gyerekek számának csökkenésével magyarázható, hanem a „Guszevtól” (mert nagy úr a beidegződés) való kitörés lehetőségét a „tehetősebb” szülők abban látják, hogy gyermeküket „városi iskolába” járatják. Az átvilágítások, racionalizálások Damoklesz kardjától rettegő, korábban finnyás iskolák most már szívesen látják a létszámgyarapító gyerekeket minden devianciájukkal együtt.

A tanév során 8%-os volt az érkező-távozó tanulói mozgás, s ez a magas szám

főként a cigánycsaládok életformájával magyarázható. Az eltávozottak nagy része az elszenvetett magatartási, tanulmányi fiaskók miatt visszatér az amúgy is többletköltségekkel járó, drágább „városi” iskolákból. A múlt tanévben 12 tanulócsoporthoz működött az iskolában 7–17 fővel.

Az első osztály 17 fős létszáma pedagógust próbáló feladat volt, hiszen ezek a gyerekek a Nevelési Tanácsadó tanév eleji vizsgálata szerint 70%-ban enyhén értelmi fogyatékos szinten teljesítettek. Mindebben a pár hetes, szórványos, rendszeretlen óvodalátogatás, a környezeti ingerszegénysége, a labilis idegzetűvé tevő otthoni hatások egyaránt közrejátszottak.

Nyolc napközis csoport indult egy osztály – egy csoport szisztémával. Az alsó tagozatban iskolaotthonos csoportok működtek, az ötödik osztályban a hatékonyság fokozása érdekében az egész napos és napközis formát alkalmaztuk. A 7–8. osztályosok tanulószobájával kapcsolatos kezdeményezésünk a tanulói érdektelenség, a már nagyobb gyerekek délutáni otthoni foglalkoztatása (a szülők sajátos értékrendje) miatt sikertelennek bizonyult.

A végzős osztályok adatai is beszédesek:

A 8. osztályt elvégezte 1992-ben:

14 évesen a tanulók 26%-a

15 évesen a tanulók 65%-a

16 évesen a tanulók 9%-a

1993-ban:

14 évesen a tanulók 42%-a

15 évesen a tanulók 33%-a

16 évesen a tanulók 17%-a

17 évesen a tanulók 8%-a

1994-ben:

14 évesen a tanulók 31%-a

15 évesen a tanulók 8%-a

16 évesen a tanulók 46%-a

17 évesen a tanulók 15%-a

1995-ben:

14 évesen a tanulók 6%-a

15 évesen a tanulók 28%-a

16 évesen a tanulók 67%-a

Nagy nehézségek után a tanulók többségénél reális pályakép alakult ki, és a tanulmányi eredményeknek, tanulói erényeknek megfelelő, a szakmunkásképzők ke-

vésbé divatos-igényes szakmáit választották. Kitartásuk, elhelyezkedésük, a pályán maradásuk viszont az állandó negatív hatások miatt erősen kérdéses.

A tervezett 9–10. osztályt, sajnos, első sorban anyagi okok miatt nem tudtuk beindítani.

A gyermek- és ifjúságvédelmi munka zöme a prioritás ellenére csak a pályázati úton nyert pénzből alkalmazott, részmunkaidős szociális munkásra hárul, mert a fenntartó szerv az ifjúságvédelmi felelősi megbízást megszüntette. Pedig a szülők 95%-a jelenleg munkanélküli, kb. 90%-a veszélyeztetett körülmények között élő tanuló, s figyelmeztetően megnőtt a „rendőrségi ügyek” száma (egyik tanulóknak az iskolába is betört).

A szociális védőhálot sikerült minden tanulóra kiterjeszteni – napi négyzeri térítésmentes étkezést kaptak, a tanév elején nem kellett fizetniük a tankönyvekért és a legfontosabb taneszközökért sem. A folyamatos pótlást is az intézmény végezte, mert a szülők értékrendjében elhanyagolható helyen állt-áll a gyerekek iskolai felszerelése.

Tanulmányi kirándulásért is csak jelképes összeget fizettek tanulóink, a szükséges pénzt a lakótelep képviselője biztosította. Karácsonykor, Mikuláskor minden tanuló ajándékot kapott. A nyári tábor is minimális összegért, 1500,- Ft-ért vehették igénybe (a többi pénzt pályázaton nyerte az iskola), ennek ellenére mégis nagyon kevesen jelentkeztek.

A szülői értekezletek, fogadóórák látogatottsága gyér, gyakoribb a tanári látogatás, elő-előfordul az indulattól (is?) fűtött szülők „igazságkereső”, illetve „osztó”, impulzív jellegű látogatása „makulátlan” gyermeke vélt vagy valós sérelmének or-

voslására. (Két esetben a rendőrt is ki kellett hívunk.)

Az iskolai rendezvényekre szívesen jönnek a szülők, de a társadalmi munka (vö. otthon környéki munka, általában a munka) szervezése naivitásnak bizonyult.

A hitoktatás két hitoktatóval (görög katolikus és református) fakultatívan működik, akik tevékenyen részt vettek az iskola

rendezvényein, odaadó és a gyerekek által kedvelt hittevékenységet folytattak.

Javult a kapcsolat a Családsegítő Központtal, a Nevelési Tanácsadóval, a Megyei Pedagógiai Intézettel, a GYIVI-vel.

A lakótelep új képviselőjétől az iskola anyagi támogatást kapott, a kisebbségi képviselő a lakótelepi életforma megváltoztatásán munkálkodik, ami segítséggel kecsegtet az iskolánk számára is.

A diákönkormányzat a tanulók erkölcsi normáinak, neveltségi szintjének, önkritikai-kritikai érzékének alacsony szintje és sajátosan működő jellege miatt nagyon határozott, közvetlen nevelői irányítással működött.

Hogyan tovább? Egymással vagy egymás ellenében?

A tónus sötétjét oldandó, szó eshetne a tárgyi feltételek javulásáról, a helyiségek esztétikájának fejlődéséről, a kulturáltabb higiéniai körülményekről, a színes, némi kor még rusztikus vonásokat is felmutató Cigány Kulturális és Sport Napokról, egynémely, az iskolát túlnövő kulturális és sportsikerről, alapítványon, pályázaton nyert pénzekekről stb. De nem ez ennek a pár, papírra vetett gondolatnak a célja.

Illyés Gyula intelmének növekvő (fenyegető?) aktualitását érzem: „Mert növe-li, ki elfödi a bajt”.

A miliő: A város peremén. Túl a vasúti átjárón. Árválkodó iparvágány. Rajta olykor-olykor veszteglő egy-két vagon. Tövig csonkolt fájú liget. Kutya, kutyák, kutyafalkák. Kanyarköpködő, amely még Villa Negrává sem tudta kinőni magát. Kit éber érzékei túlmentenek a járdátlan, átkelő nélküli nagyforgalmú útkereszteződésen már a TELEPEN, a Guszev-, (vagy mit is beszélek, hisz utóbb kiderült, hogy a legendás névadó egyike a proletár internacionalista „fata morganáknak”) illetve a Huszártelenen van.

A szimptomák diagnózissá látszanak összeállni: munkanélküliségből, munkátlanságból adódó heveny (akut?) parazitizmus.

Ragályos. Átörökíthető. Modell lehet. Ami generációs életvitellé, életállapottá, az emberi lényeket eltorzító-elfogyasztó

vegetációvá rögzülhet. Magamat is felelősnek érezve írom ezt az írást a felelősebbeknek, de – nyelvükön szólva az érintetteknek is üzenem:

Vash lende num lenca shaj si.

Értük, csak velük lehet

Kovács Árpád

A Csenyétei Osztatlan Iskola pedagógiai programja

Előzmények

Látogattuk a budapesti iskolákat, találkoztunk az iskolák pedagógusaival az Alternatív Pedagógiai Műhely rendezvényein (itt a mi iskolánk is bemutatkozott), valamint Csenyétén, amikor minket látogattak meg az érdeklődő tanítók és tanárok. Miért van ennek a kapcsolathálónak igen nagy jelentősége? Túl a pedagógiai vonatkozásokon e kapcsolatot érzékeltethetnénk úgy is, hogy a falu elhalt ereiben megindult a vérkeringés. Valamelyest oldódik az elszigetelődés és a kilátástalan, önmagát emésztő élet azáltal, hogy fiatal értelmiségiek vállalják a falu sorsát, benne a cigány gyermekekkel. Nyugodtan állíthatjuk, hogy ők az elsők, akik megpróbálják éreztetni a végsőkig megalázott, munkájától, önbecsülésétől megfosztott cigányokkal (ennek folytán mi mást is tehetnének a lopáson, csaláson és az alkoholizáláson kívül), hogy igen is vannak értékeik. S ha ezeket az értékeket a felnőttekben már el is temette a környezet, eddigi sorsuk; gyermekeikben azok romlatlanul, tisztán megtalálhatók.

Milyen pedagógiai elvekkel működjön a Csenyétei Általános Iskola? Milyen tervet dolgozzon ki annak érdekében, hogy hatékonyan működhessen közre a többszörösen hátrányos helyzetű gyerekek nevelésében? Úgy gondoljuk, hogy jelen esetben a fő kérdés itt korántsem az, hogy a csenyétei gyerekek teljesítik-e a minimális tantervi követelményeket vagy sem. Ha csupán ez volna a célunk, akkor erőfeszí-

téseink eleve kudarcra lennének ítélve. Olyan tudást szeretnénk adni, ellentétben a hagyományos oktatási formákkal, amely tartósan, az élet különböző területein alkalmazhatóan bizonyul. Mi hát a távolabbi cél? Összefoglalva:

- a tanuló szeresse önmagát, képes legyen kapcsolatot kiépíteni társaival és tanítóival;

- ismerje környezetét, tudjon tájékozódni, illetve önmagát megőrizve alkalmazkodni a világban;

- ne érezze magától idegennek az iskolát és az iskolai tudást.

Ennek érdekében szétfeszítettük a hagyományos oktatási kereteket, túlléptünk a verbalításra és a tanítói tekintélyelvűsége épülő módszereken, melyek esetében legkevésbé a gyermek önálló személyiségének kibontása, elképzeléseinek, gondolatainak tiszteletbentartása volt a cél. A gyermek önálló személyiség és korántsem olyan tudatlan, mint ahogy azt oly sokan gondolják! Mindezek alapján érthető a kézfogás a csenyétei pedagógusok és a hazai alternatív nevelési elképzelések képviselői között.

A gyermek szükségletei

Már a legelső időszakban nyilvánvaló volt számunkra, hogy munkánknak figyelembe kell vennie a gyermekek szükségleteit, igényt. Ezeket *Moslow* nyomán az egymásra épülő élettani, érzelmi, értelmi szükségletek csoportjába foglaltuk. Az élettani, érzelmi, értelmi szükségleteket egyaránt fontos fejlesztési területnek gon-